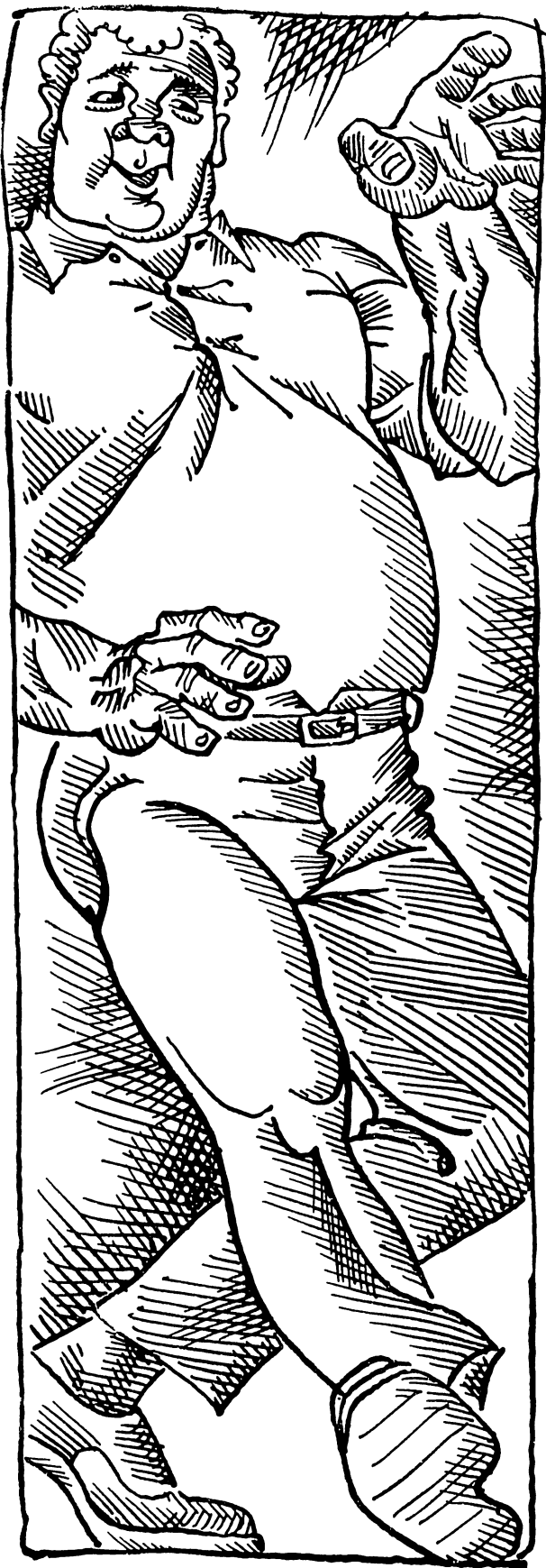

ИОЗУА БУВ

УЛЬРИХ БЕХЕР

ОПОВІДАННЯ

1

Садовий ресторан був далеченько за містом, на пагорбі, серед виноградників. А поряд, за високими кущами, лежало стрільбище. Внизу, при підгір'ї, стояли крайні будинки передмість, трамвайне депо й стара церква. Іще там простилася величезний цвинтар.

Вдень у ресторані рідко бували відвідувачі. Навіть у неділю. Тож господар і вся прислуга, що лягали спати лиш по третіх півнях, висипляли хміль аж до обіду.

Раніш за всіх прокидався старий музика-цитрист Йозуа¹, проспавши нерухомо, наче труп, заледве п'ять годин. Більше йому не треба було, в його худому жиловому тілі алкоголь перегорів швидко. Ого, скільки-то разів на віку доводилось йому прокидатись у похміллі! Коли в неділю перед полуднем його будив ляскіт першого пострілу на стрільбищі, він крякучи вставав із ліжка, вистромляв лису голову в віконце

¹ Йозуа — таку форму має у німців ім'я давньо-іудейського біблійного воєвника Егюшуа, чи Ісуса Навіна.

НЕ ВОЦОВНИК

Малюнки А. Жуковського

своєї комірчини на горищі й обводив поглядом довгастий чотирикутник цвинтаря під самим пагорбом, дахи, вежі й димарі цілого міста, і рівні, як шнур, залізничні рейки, що мовби якоюсь просікою, вирубаною в усьому тому, вели до головного вокзалу з його червоними банями, бачив часом маленький чорний потяг, що нечутно, наче вуж, повз у далекій далині, й чув поряд, на стрільбищі, звичне щонедільне тріскотіння рушниць, що, відбиваючись луною від пагорба, гриміло, мов гарматна канонада, — і щоразу, кожної неділі, він не міг відігнати химерного відчуття, ніби між отим довгим кладовищем із безліччю малюсіньких, монотонно сірих здаля хрестів і цією пекельною стріляниною є якийсь таємний, моторошний зв'язок: ніби у всіх тих могилах лежать розстріляні люди, так-так, самі лишень розстріляні.

І тоді щоразу ніякова усмішка кривила тонкі безкровні губи Йозуа. Він замислено проводив рукою по неголених, запалих синюватих щоках, по лисині, де над лобом червоніла, наче велика бліда родимка, якась припухла пляма. Ой, як же гула його бідна стара голова після суботнього вечора! Либонь, знову дванадцять чверток вина вицмулив...

Зате щоночі ресторан на Виноградній горі був повний-повнісінький. Над ворітьми до саду видний здалеку зелений ліхтар освітлював вигнутий дугою напис: «Ресторан «Виноградник» Ганса й Меланії Моріцпетерів». Стрілянина вже не лунала, лишень гамір відвідувачів, вигуки, сміх, а поміж тим — горловий спів і набридливо гучний бренькіт цитри молодого Генріха. Цвинтар під горою, міські дахи блякли, сіріли, тонули в сутіні лагідних весняних вечорів. У високості загорялися зорі. І немов їхні відбитки у воді, внизу, де потонуло в темряві місто, займалися незліченні вогники. А понад невидними вже рейками моргали червоні й зелені світельця.

Здебільшого зміістою стежкою знизу приходили до «Виноградника» галасливі гуртки студентів і тихі закоханих парочки, що йшли взявшись попідруч. Але й статечні городяни, навіть найбільше міське панство, сопучи, дерлись по суботах крутою стежкою, часто ставали відсапатись, держачись за березове поруччя, а з ними їхні дружини й дочки. Господар ресторану вмів принадити їх усіх.

Пан Моріцпетер був високий, дебелий, кремезний чолов'яга з круглим черевцем і товстими ногами, що розпирали опуклими горбами м'язів вузькі штани, і що їх він любив широко розставляти. Його білява, дрібними кучериками чуприна не піддавалася ніякому гребінцеві. Часом, будучи в доброму гуморі, він нагадував виростлого до велетенських розмірів семирічного школяра-мазунчика. А тим часом йому було вже під п'ятдесят. Колись давно — пан Моріцпетер із великим жалем згадував ті часи — він був визначним спортсменом. Про те свідчило багато дипломів та фотографій, що висіли в рамках на стінах «Затишної світлиці». Коли пора його спортивних успіхів минулась, він подався за кордон служити по готелях. У Франції він навчивсь елегантного сервірування столу, в Англії — елегантного поводження. В Лондоні він прослужив п'ять років при одному з найбільших готелів. Тими роками він пишався й жалкував за ними майже так само, як пишався порою своєї спортивної слави й жалкував за нею. Коли до його ресторану зрідка траплялося заблукати яким-небудь чужоземцем, він розмовляв із ними їхньою рідною мовою, аж розпинаючись перед ними. Ще й досі, коли він розмовляв із відвідувачами ресторану, на його червоному виду зразу відбивалася справжня англійська запобігливість. А невимушена елегантність його жестів майже кумедно контрастувала з грубістю його червоних ручисьок. Проте в поводженні з дружиною та з прислугою все англійське, все ввічливе зникало з його виду, він ста-

вав брутальний, запальний, лайливий і навіть не вагавсь давати волю тим ручиськам. Надто ж як підіп'є трохи над міру. А таке з ним ставалося легко, бо він не був витривалий на алкоголь, зразу червонів і аж опухав на виду.

Дружина його Меланія була вродлива повна блондинка. Подейкували, що вона може випити більше за чоловіка. Вона вміла страшенно симпатично вищати і принаджувала панові Моріцпетерові старше панство. Сам він віддавав свою увагу дівчатам. Ніжно гладив їм під столом коліна й придумував пестливі назвиська на англійський манір. Для розваги їхнім матерям, цебто дружинам міського панства, він призначив своє відкриття — молодого Генріха. То був сімнадцятирічний парубійко з печаттю ранньої зіпсутості на обличчі, в збитому на потилицю круглому кашкету, з-під якого вибивався на чоло каштановий кучерик. Він грав на цитрі сухо й різко, але гучно й упевнено. А граючи, наспівував матронам пісеньок, кидав на них палкі, вогнисті, аж безсоромно вогнисті погляди; і тим дзвінкш сипались потім монети в його кашкетик. А часом він заводив якусь пісеньку з непристойними натяками, що їх розуміли тільки старші пани та студенти, і вони завше гучно реготали з того. Отож він догоджав усім. Пан Моріцпетер називав його перлиною «Виноградника» і своїм солов'єм. А студентів ресторатор принаджував своїм шумовитим пивом і міцним, солодким, не-підмішаним мускатом. Але не в останню чергу й тим, що горлав у хорі з ними пісень часів Визволення¹ або мовчки, шанобливо слухав їхні політичні суперечки, а тоді потихеньку виходив слідом за кожним до вбиральні й там запевняв, що згоден саме з ним. І, нарешті, закоханих він зробив своїми вірними клієнтами, заорендувавши всю Виноградну гору. Тихенько посидівши трохи в ресторані, квапливо випивши вино й послушавши в прихованій нетерплячці музику, вони вислизали надвір і зникали в виноградниках обіч стежки. Лагідними весняними ночами їхнє тихе, як сюрчання коників, воркотіння й хихотіння чулося там аж до світанку...

Найменшу роль відігравав у цій випробуваній рестораторовій системі старий Йозуа, та зате він міг випити й випивав куди більше вина, ніж господар і господиня разом, анітрохи не даючи того взнаки ні виглядом, ні поведінкою. Колись він, як розповідали, був один з найкращих і найулюбленіших музик у цілому краю. Ганс і Йозуа замолоду славились у ті самі літа й товаришували — два молоді, щасливі в своїх пригодах зухи, завойовники усміхненого до-

¹ Цебто часів антинаполеонівських війн 1813—1815 років.

воєнного життя, жіночих сердець і щастя. За кілька років по війні Ганс купив собі Виноградну гору. А Йозуа тим часом зовсім зійшов нінащо. На пам'ять про молоді літа, з прикритого брутальністю співчуття Ганс узяв його до себе, оселив у горішній комірчині, годував і поїв задурно, тримаючи нібито як музику на підмогу Генріхові.

Звісно, грати в садку він уже не годився, бо грав тихо: надто безсилі зробились уже його кощаві пальці. І тим більш не годився для завше сповненої гомоном «Затишної світлиці». Отож він щовечора трохи не весь час сидів самотньо в голих чотирьох стінах невеличкої кімнатки-буфетної біля оббитого жовтою міддю буфетного столу й цідив свій улюблений мускат. Коли Меланія кудись відбігала з буфетної, він, немов сно-вида, сягав по велику пузату сулію, обпле-тену лозою, й знов доливав свого глека. На столі перед ним лежала його старомод-на розмальована цитра з якимсь майже стертим південним краєвидом. Він міг цілі години сидіти отак тихо на лаві й дивитись на цитру, звісивши тонкого довгого носа, мов самотній змерзлий крук на гілляці взимку, підперши голу, наче обтягнену пер-гаментом голову зморшкуватою, помере-жаною синіми жилками лівою рукою навди-вовижу гарної форми, з довгими тонкими пальцями, а правою час від часу підносячи до уст келиха. Крізь двері пробивавсь гор-ловий спів молодого Генріха й металевий бренькіт його цитри, а потім шалені оплески й вигуки «браво!». Траплялося часом, як захоплені шанувальниці Генріхового талан-ту запрошували хлопця до свого столу. То-ді пан Моріцпетер штовхав двері до бу-фетної й гукав: «Йозуа!».

Старий зразу підводився, наче прокинув-шись. Брав цитру. Якась ніби тінь сором'яз-ливої усмішки набігала йому на уста. На порозі він нерішуче спинявся, ледь помітно похитуючись, у блаженському костюмчику, що на старість зробився йому заширокий: що старішав Йозуа, то більше пив, і вино не наливало йому тіла, а сушило.

— Це мій старий Йозуа, — громовим го-лосом рекомендував його ресторатор. — Колись його знали як найкращого музику в цілому краї. Ну, а тоді, знаєте, пішли всі-лякі історії з жіноцтвом...

— Ге-ге-ге! — чулося іржання з-поміж студентів, і Меланія стиха вишчала.

— А тепер? — провадив пан Моріцпе-тер. — Тепер мій Йозуа просто старе, трух-ляве винне барило з діркою! — і рожевий здоровань хапав землисто-блідого кощія за комір та штовхав його з по-театральному перебільшеною брутальністю на порожнє Генріхове місце. Йозуа витягав довгу шию з глибоким рівчачком на потилиці, над

якою кошлатились ріденські кушки сивих волосинок, і, нахиливши по-пташиному набік голову, зразу починав направляти свою цитру.

Ресторатор якусь хвилю стояв, широко розкарячивши ноги й схиливши над старим свій могутній тулуб. Та направлення, як на нього, тривало занадто довго. Тихенько, обережно, ніби хотів спіймати м'уху, він піднімав страшну червону лапу, по-змов-ницькому підморгував до зали своїми сви-нячими очима. Враз та лапа блискавично, з усього розмаху падала на лисину схиле-ного над цитрою Йозуа. Удар долонею ляскав, мов постріл на стрільбищі. Декотрі з дівчат, уперше приведені сюди, тихенько зойкали. Зате завсідники «Виноградника» вибухали реготом, хоч відразу ж і вмовка-ли, чекаючи, мов на цікавій виставі, що буде далі.

Йозуа поволі-поволі випростувався. Со-ром'язлива усмішка не сходила йому з губів. Але тепер вона була якась чудна, наче усмішка божевільної чи очманілої людини. І все обличчя якось мізерніло, мовби той удар зім'яв на ньому всі риси. Поволі-по-волі закидав він голову назад і набік. Блі-дий, аж білий ніс його стримів уже вгору, в хмари тютюнового диму. Отак, по-пта-шиною якось тримаючи голову, він спан-теличено обводив залу зовсім мутними від вина приплющеними очима, з божевільною, напівобуреною й загрозливою, напівболіс-ною й вибачливою усмішкою на тонких си-нявих губах. Та ось господарева рука знову падала йому тепер уже на лоба, без голу-ного ляскоту, охоплювала пальцями голо-ву й, похитавши на боки, смикала вперед:

— Ну, грай нарешті, старий Йозуа! Йозуа, та не войовник...

І Йозуа пригинався над цитрою — а регіт у «Затишній світлиці» прибоєм плескався йому над головою — й починав грати. На цьому його роль і закінчувалась. Ніхто не слухав його занадто тихої музики, його занадто старомодних танців та маршів. Во-ни тонули в реготі, а потім у гомоні бага-тьох голосів та в піснях, що їх заводили студенти.

Отака була скромна роль старого Йозуа. За прикладом пана Моріцпетера його кле-пав по голові хто лишень хотів, і він терпів те без ремства, пришелепувато осміхаю-чись. Його ляскали так весь час, майже всі постійні відвідувачі «Виноградника», це ста-ло їм уже приємною звичкою. Студенти ляскали його часом вельми брутально, над-то після доброї п'ятики або гострих полі-тичних дискусій, міське панство добродуш-но, старші дами майже ніжно, а їхні донь-ки знехотя. Декотрі зі спортсменів, що на-відували господаря, натренувалися, стулив-

ши міцно пальці й напруживши долоню, ляскали Йозуа по голові не так уже й сильно, але страшенно лунко. Йозуа все сприймав безмовно, ба навіть бездумно. Його лиш одне вражало: що всі оті щоденні сильніші чи слабкіші ляпasi по голові завше нагадують йому рушничну стрілянину по неділях і — через оті нез'ясовані щонедільні асоціації — будять думку про кладовище під горою...

А потім Генріх під гучні оплески зганяв Йозуа зі свого місця. Йозуа брав цитру й потихеньку йшов назад до буфетної кімнатчини. Там він, як і перше, нерухомо сидів за своїм келихом, притуливши артистично-тонку руку до лоба, до того місця, де розпливалась синяво-червона пляма — так, наче воно йому боліло. Але воно йому не боліло, він його не чув, як не чув ні голови, ні всього тіла. Солодке вино давно вже зробило його легким, як пушинка, нечутливим і невразливим.

Єдині, кому подобалась музика Йозуа і хто — часом просто аби втекти від гамору — заходив до нього в кімнатку, сидав і просив що-небудь заграти, були парочки коханців. Тоді усмішка враз збігала йому з обличчя, воно ставало глибоко поважне, урочисте, сповнене гідності. Він трохи підводився й уклонявся, приклавши руку до грудей, мов який уславлений диригент у минулому сторіччі. Оголошував якимсь химерно рипучим голосом, патетично натискаючи на «р»:

— З вашого дозволу, шановні дами й панове — увертюра до опери «Богема»...

Вмощувався як слід на лаві, всі м'язи на його обличчі несподівано напружувались і застигали — і починав грати, майже нечутно. Його довгі тонкі пальці бігали спритно по струнах, і він грав тихенько-тихенько, але як гарно, як гарно! І коханці нездатні були збагнути, якими чарами цей старий блазень і п'яниця може видобувати з такої нужденної старої цитри звуки цілого далекого, заморського, захмарного оркестру. Вони дивились одне одному в вічі, брались за руки, а то й цілувалися. А він тим часом грав далі, грав із якимсь аж молитовно поважним обличчям, брав щонайповнозвучніші акорди, витьенькував грайливі піщікати, а то лішав тремтячу струну тихо додзвеніти... І розігрітій випитим вином, трохи вже отуманеній парочці вчувалось у тому дзвоні щось невимовно далеко, незбагненно сумне.

Іноді вони, розімлівши в поцілунках, навіть не помічали, що музика вже вмовкла, — так тихо він грав. Нараз їх грубо будили з їхнього марення — розчинялися навстіж двері, купка підпихлих студентів увалювала в кімнатку. Вони гукали: «Добраніч,

старенький!» — і ляскали Йозуа на прощання по голові.

Старий пришелепувато усміхався. Вираз власної гідності і глибокої поважності згасав на його обличчі разом з останнім акордом.

2

Якось у суботу в «Винограднику» справлялося весілля. Йозуа, як звичайно, сидів у буфетній і дививсь бездумно на силу пляшок, що їх приносили з підвалу, ставили на стіл, обтирали пилюку й знову квапливо відносили. Ніхто про нього не згадував. У радісному поспіху, що охопив усіх, нікому навіть не спадало на думку kleпнути його по лисині.

Десь о першій годині, коли бенкет саме розгорівся, коли гамір уже докочувався з пагорба аж до перших осель передмістя, трапилась одна прикрість. Молодий Генріх весь час грав і грав без упину, й горлав пісень, перекиваючи весь гамір, і кидав вогняні погляди, і підставляв кашкетика під град дзвінких срібняків, і пив за здоров'я щедрих гостей, і раз по раз ударяв по струнах туш на честь молодого — сорокарічного різника, й молоді — теж сорокарічної вдови аптекаря. Та врешті він геть захрип і понамулював об струни пухирі на пальцях, і кашкетик уже промок від поту, і кучері поприлипали до лоба блідому, аж зеленому, перевтомленому парубійкові. Тоді забутого Йозуа привели до великої літньої зали, де стільці майже цілий рік стояли поперевертані на столах, бо вона відчинялась тільки для великих бенкетів.

Пан Моріцпетер посадив засліпленого електричною зливою старого, що всміхався сором'язливо, на Генріхів стілець. «Друзяко, — зашепотів він до Йозуа, — Генріх скис. Грай. Грай гучніше, як лишень можеш. Як гратимеш добре, я тобі поставлю десять пляшок твого улюбленого мускату, чуєш?» Червоне його обличчя було стурбоване, і він не ляскав старого по голові. Йому було не до жартів. Сам він не випив ні краплинки. Таке було в нього мудре правило: не пити самому ані краплі, коли вряждаєш велике свято.

Йозуа кивнув головою трохи спантеличено. Зітхнув і заграв, так міцно стуливши тонкі губи, що їх наче зовсім не стало на обличчі. Він чесно намагався своїми кволими пальцями видобути зі старенької цитри все, на що вона була спроможна. Розгярачені вже весільні гості спершу навіть не

завважили, що то грає Йозуа, а не Генріх, і танцювали собі далі. Господар сам, відсапуючись, приніс обіцяні десять пляшок і півколом обставив ними цитру. Й Генріх поведився зі старим незвично шанобливо. Дмухаючи на свої позмульовані пальці, наливав йому вина й підносив келиха до губів, щоб Йозуа не уривав музики. І весь час підбадьорливо гомонів до нього геть захриплим від співу хлоп'ячим голосом.

І Йозуа грав. Як то? Вони танцюють? Під його цитру? Для нього самого несподівано — до нього повернулися давно забуті легкість, жвавистість і бадьорість у грі. Він грав танець за танцем, мелодію за мелодією — давнішні танці й мелодії, що їх колись, іще юнаком, вигравав на весіллях так буйно та завзято, під безнастанні вигуки: «Браво, Йозуа, браво!». І ось тепер, по стількох роках, знову наважився їх грати — аж ба, виходить, як і давніше. Його мутні, згаслі очі заблищали вологим блиском, як ото буває в юнака, що вперше зроду випив келих вина. А гості танцювали, кружляли, кружляли... А він пив і грав. І вони щось гукали йому. Що це вони гукають? «Браво, Йозуа, браво!» Двоє запрошених на весілля студентів, заточуючись, підступили до нього й ляснули по лисині. Та ні, не ляснули, скорше погладили. І Ганс ляснув його, весело заіржавши. Так легенько, обережно! Ніколи ще він не ляскав його так делікатно. Та й танцюристи, минаючи Йозуа, ляскали його по лисині, але всі обережно, не грубо, немов боячись завдати йому болю.

Він поклав був руки, та гості заплескали в долоні, загукали, й він знову почав грати — з повним ротом вина. Година минала за годиною. «Браво, Йозуа!» — лунало то з одного боку, то з другого.

— Доведеться ще й платню тобі признати на старі літа! — прогук у нього над головою веселий Моріцпетерів бас. І знову господар незвичайно легко ляснув його по голові.

Минула третя, потім четверта година ночі. З десятиох пляшок вісім уже були порожні — він випив їх сам, навіть не зчувшись, коли. Він уже втратив часові лік. Не бачив затопленої світлом зали, ні людей, що танцювали довкола нього. Не чув уже, як вони гукають, сміються до нього. Він пам'ятав тільки одне: ніхто не кпить уже з нього, що він не войовник. Бачив тільки одне: як бігають по струнах його пальці, немов якісь ошалілі павуки, що втікають від вогню. Чув тільки одне: металевий брязкіт своїх струн. Він грав гостям до танцю! По двадцятих роках — знову до танцю!

То був великий день старого Йозуа.

Другого дня, в неділю, Йозуа не прокинувся як звичайно. Не вистромив перший носа зі свого віконця. Навіть пекельна стрілянина на близькому стрільбищі не змогла його розбудити. Опівдні зайшли до нього в комірчину: він лежав на ліжку в'дгнаний, роззявивши рота, й спав мертвим сном, як труп. Постукали по лобі — марно. Трохи не десять хвилин минуло, поки його розбудували.

І всю ту неділю Йозуа почувався зовсім кволим, немовби висмоктаним. Та ще й день був якийсь важкий, задушний.

Але й ця неділя проминула б так само, як і всі неділі в «Винограднику», коли б іще на смерканні туди не завітала та пара чужоземців.

Вони неквапно йшли попідручки на гору покрученою стежкою — височенький таки молодик без капелюха, з люлечкою в кутику уст, і струнка, тільки ледь нижча за нього жінка в білій сукні, з вродливим обличчям і каштановими косами. Молодик часом виймав люлечку з рота й починав щось насвистувати, і тоді жінка весело й ласкаво дивилась на нього збоку.

Що то чужоземці, — сказав один шофер, невисокий парубічко, вболівальник футболу, що прийшов до ресторану побалакати зі спортсменами. Він визначив те з номера їхньої машини, що її вони, — мабуть, не знаючи дороги нагору, — покинули вниз.

— Що ж то за машина? — поцікавився пан Моріцпетер.

— Малолітражка, давно не мита, геть запарожена, — відказав шофер. — Видно, здалеку приїхали.

— А який номер? — допитувався ресторатор уже збуджено. — Французький чи англійський?

Оцього шофер уже й не знав.

— Меланіє, принеси мені свіжого комірця! — гукнув пан Моріцпетер у кухню. Надявши свого найкращого піджака, він сам зустрів чужоземну пару біля брами, під зеленим ліхтарем.

— Добрий вечір! — привітав він їх улесливо. — Bon soir, good evening!¹

Чоловік і жінка трохи здивувалися.

— Добровечір, — відповіли вони тутешньою говіркою.

Ресторатор повів їх у садок, переповнений студентами, спортсменами, святечно вбраними молоденькими парочками. Жінка щось шепнула на вухо своєму супутникові — заперечливо, видно, не хотіла тут лишатися.

¹ Добрий вечір (франц., англ.).

— Може, шановні гості зволють зайти до моєї «Затишної світлиці»? — запропонував господар із елегантним жестом. — Там у мене звичайно сходяться найвищі кола нашого міста: от сьогодні, par exemple¹, завітав до нас радник комерції Шван, відомий промисловець...

Але й у накурений «Затишній світлиці» чужинцям не сподобалося. Чоловік, держачи свою струнку супутницю за лікоть, нерішуче озирнувся довкола. Вийняв з рота люльку й показав нею назад себе.

— А там теж є кімната?

— Та то буфетна комірчина, — відказав ресторатор зневажливо.

Чужоземці зазирали туди. Біля величезної кахляної груби, що тьмяно блищала в сутінку, згорбився за столом Йозуа. На другому кінці столу сиділи один футболіст у коротких, до колін штанях та шофер-уболівальник і розмовляли про футбол. Низько підвішена лампа з дашком лила тепло, домашнє світло.

— Отут гарно, тут би ми посиділи, — кивнула головою жінка.

— Справді? — здивовано перепитав пан Моріцпетер. — Bon², як накажете, madame. Ану, хлопці, давайте місце.

Футболіст із шофером підвелись були, та молодик швидко спинив їх: «Ні, ні, не треба», — і вони вклонились, потішені такою увагою, й відсунулись у куток до Йозуа.

Тільки старий не ворухнувся — сидів перед своєю цитрою, звисивши неголене підборіддя на груди. Ганс радо ляснув би його добряче по лисині, та не мав коли. Він приніс меню, але зразу ж відклав його вбік і попросив дозволу власноручно приготувати їм справжню закуску «Королева Вікторія»: дорожче воно не коштуватиме, боронь боже, він не про зиск думає, тільки хоче показати своє вміння! І зразу погупав на своїх товстих ногах до дверей. Чужинці вже почали дивуватися з тої особливої уваги, що вони тут спіткали: врешті хіба тут пара молодят — щось таке незвичайне? І в садку ж сиділо досить парочок! Але дуже тим сушити голову не стали. Чоловік сидів і тихо насвистував, жінка дивилася збоку на нього. Виглядали вони як цілком щаслива пара.

За хвилику Моріцпетер, розчервонілий, повернувся і сказав з багатозначною міною:

— Скоро буде готове. Хочете аперитив перед вечерею? Може, коктейль? Мартіні?

— Ні, дякуємо.

— Не французи, — шепнув ресторатор малому шоферикові, сідаючи біля чужин-

ців. — Я чоловік бувалий і знаю, де які звичай... — Може, ви англійці? — раптом спитав він, викинувши дивлячись на них.

— Ми? Ні...

— Ні? — протяг ресторатор і підморгнув чужинцям лукаво, мовби не дуже вірив їм. — Може, й по-англійському не вмієте?

— Чом не вміємо...

— Ага!

Рожеве обличчя пана Моріцпетера помітно проясніло. Він хвилин із п'ять порозмовляв із молодиком по-англійському, і настрій його видимо кращав. Він раз у раз пригладжував свої біляві кучерики, шукаючи в пам'яті забутих висловів. Заклав ногу за ногу, так що товсте коліно піднялося вище стільниці.

— Меланіє! — і клепнув долонею по столі, аж загуло. — Принеси хоч мені мартіні!

Білява господиня показала на порозі — опасиста, чистенька, в білому фартусі.

— Чого тобі, Гансе?

— Мартіні!

— Так я ж не знаю, як воно робиться!

— Ото ще мені! — заgrimів Моріцпетер. — Бачили ви таке? Оце маю дружиноньку, що не вміє й мартіні змішати! — І повагом пригладив чуба, скося спирнувши на чужоземців: яке враження справляє він на них? — Влий трохи вермуту, трохи цитринового соку, крапельку джину...

— Так у нас же нема джину, Гансе!

— Ну, то візьми кіршу, бий його сила божо! — і знову клепнув долонею по столі.

Меланія швиденько шмигнула з кімнати.

Моріцпетер випив три коктейлі вряд. Меланія приносила їм, трошечки надута, видно, ображена. Потім вона внесла величезний таріль, повний усяких холодних страв — м'яса, риби та зелені.

— Ой, — жажнулись чужинці.

— В лондонському «Савой» вам подадуть just the same¹, — самовдоволено осміхнувся рожевий господар. А тоді, одначе, окинув поглядом таріль, несхвально похитав головою й, зітхнувши, перелічив усі делікатеси, що їх там бракувало, бо такого тут, мовляв, не дістанеш. Та зразу ж повеселішав знову й запросив чужоземців оглянути винний погріб та вибрати собі вино. Що, хай пізніше? Ну, що ж, хай і так. Хай після вечері. Але неодмінно, бо його погребі славляться на все місто.

Зачувши про вино, Йозуа кволо підвів голову й нахилився уперед. Та голова в світляному конусі з-під дашка низької лампи, либонь, справді на перший погляд виглядала моторошно. Вона здавалася ще худішою, ніж звичайно, ще кощавішою. З землисто-білого обличчя стримів великий

¹ Наприклад (франц.).
Гаразд (франц.).

¹ Таке самісіньке (англ.).

ніс — безбарвний, тонкий, гострий, ніби вирізаний з білого паперу, а очі запали ще глибше в чорних ямах — так глибоко, що їхній тьмянний блиск ледве можна було помітити. А розлитий над білим лобом си-нець здавався темнішим, ніж звичайно, і в білому світлі низько підвішеної лампи окреслювався виразно, наче намальований гримом.

Коли молода жінка угледіла, як із темряви по той бік столу підводиться та примарна голова над кощавими руками, що лежали на тоненьких, ледь лискучих сталевих струнах цитри, мов павуки, що чигають на мух у павутинні, їй і шматок у горлі застряг. Несамохіть вона злякано посунулася до супутника. Та зразу ж отямилася, наморщила лоба напівосудливо, напівнасмішкувато й знову взялась до їжі. Те не минуло очей Йозуа. Він уперше завважив гарну чужинку, високу й струнку, в білій сукні, з гладеньким, мов мармур, чолом під хвилями каштанового волосся. А миттєвий ляк і досада скрасили її ще дужче. І хоч Йозуа ніхто не ляскав ту хвилину по голові, на губи йому набігла квола й полохлива, його дурнувата усмішка.

4

По вечері ресторатор, уже трохи п'янений після трьох коктейлів, із урочистою міною повів «своїх почесних гостей» до винного погреба. То був довгий низенький склеп, такий низький, що й чоловік і жінка, обоє високі, мусили пригинатись. З обох боків лежали ряди рівнесько складених барилиць. Стояв вогкий, солодкаво-затхлий дух спиртового грання й гнилого дерева. Господар потяг носом повітря.

— Цей запах щоразу нагадує мені доки на Темзі, you know¹.

Тоді поважно підтяг на черевці штани й пішов понад рядами барил, як генерал на параді.

Біля одного барила він замріяно зупинився.

— Це вино пив Джек Б'юкенен, американський боксер Б'юкенен, як гостював у мене в «Винограднику». Скуштуйте його.

Чоловіки випили, жінка тільки пригубила келишок і віддала майже повний. Моріцпетер недбало перекинув його в рот.

— Щоб не пропало. Ну, як винце?

— Знамените,— відказав молодик. Господар гордо попростував далі.

— А оце,— мов музейний служник, бубонів він,— улюблене вино графині Марі. Щоразу, як вона зупиняється в нашому мі-

сті, я посилаю їй п'ять пляшок. Ось спробуйте.— І знову він налив три келишки, і знову, плямкаючи смаковито, допив вино молодой чужинки. Так вони з молодиком перекуштували багато барилиць. Нарешті він переконав гостей замовити літр того вина, що колись пив американський боксер.

Коли вернулись до буфетної, обличчя його вже було помітно червоніше, й хитавсь він помітно дужче, й настрої йому помітно піднісся. Зразу він вийшов до «Затишної світлиці». Коли він відчиняв двері, на хвильку почувся Генріхів горловий спів. Ресторатор, відсапуючись, вернувся із цілим стосом фотографій та дипломів у рамках — він поздіймав їх там зі стін. Насамперед він показав гостям фотографію в позолоченій рамці, де був сфотографований боксер із приплесканим носом, у купальному халаті й у п'ятиунціювих боксерських рукавицях. У правій руці він тримав келих з вином. Жінка, подивившись на ту фотографію, тихенько й дзвінко засміялась.

— Го-го-го,— загоготів, мов грім, і господар.— Еге ж, гарне діло спорт. Я й сам колись був незгірший спортсмен. Та нині все is gone¹, саме сало...— Він скрушно поплескав себе по череві й сідниці. Тоді розіклав на столі вицвілі довоєнні фотографії, що зображували його молодим, струнким переможцем у спортивних боях, і пожовклі дипломи, що засвідчували здобуті ним, Гансом Моріцпетером, перші призи. Поки молодята розглядали ті знімки, господаря дедалі дужче розбирало й він веселішав. Принесли вино. Молодик запросив на келишок господаря, обох футболістів і старого, що сидів кінець столу. Ганс Моріцпетер ухопив молодика за рамено й помацав його м'язи.

— Колись і я був отакий стрункий та жиливий! Ну, будьмо! За шляхетну гру крикет!

Чужинці презирнулися, засміялися — жінка знову тихенько й дзвінко — і випили вино:

— Хай і так.

Господар налив знову.

— За невідомого солдата під Arc de Triomphe²,—зайшов він іще з іншого боку, хоч і не думав, що вони французи. Осміхаючись, ухопив він одну зі своїх старих фотографій, підняв угору, моргнув до гостей своїми свинячими очицями, на виду вже червоний, як рак. Тоді враз важко ліг огрядним тулубом на стіл, що аж зарипів під ним.

— Mon Dieu, mon vieux³,—вигукнув,— які ж ми урвиголови були колись із то-

¹ Ви знаєте (англ.).

² Минулося (англ.).

³ Тріумфальна арка (франц.).

⁴ Господи, боже, старенький мій (франц.).

бою! — і вдарив Йозуа заскленою фотографією плазом по голові.

Брязнуло скло. Молодик аж підхопився. Жінка стиха скрикнула. Але футболіст із шофером лише засміялись. Господар упав назад у свій стілець і реготав на все горло, примруживши очі і широко роззявивши рота. Навіть сам старий, як звичайно, пришелепувато всміхався. Отож чужинці заспокоїлися: нічого, видно, йому не сталося.

— Не турбуйтеся, ladies and gentlemen¹, — запевнив їх і пан Моріцпетер, іще пирхаючи зо сміху. — Він до такого звик. Шкода тільки скла, гарне скло було. — Він простяг руку до печі й додав, рекомендуючи: — Це, з вашої ласки, мій старий Йозуа — не плутайте його тільки з тим Йозуа, що в святому письмі, з войовником. Колись був найулюбленішим у нашому місті музиком. And now² ... А тепер він просто трухляве винне барило з діркою!

Йозуа саме крадькома споглядав цю вродливу молоду чужинку, що вміла так дзвінко, чисто й тихо сміятись, і в душі йому ворухивсь якийсь незбагненний, солодкий і гіркий подив, коли на голову йому впала та засклена рамка. Він не відвів від жінки погляду, тільки кліпнув спантеличено, кумедно, по-пташиному закинув голову назад і набік, і його землисте обличчя, ураз ледь перекривившись і ще дужче помарнівши, осміхнулось. Жінці вже не здавалось моторошним те обличчя, ні ті руки — тільки раптове, палке жіноче співчуття якось чудно різонуло їй по серцю. Їй нараз захотілося зробити старому якийсь добро. Дати йому грошей — ніщо інше на думку їй не спадало — і зробити це так, щоб не принизити його тим дарунком. Вона смикнула свого супутника за рукав. Він кивнув головою, поліз у кишеню, подлубався там і щось поклав їй у руку. Жінка сказала:

— Може б, він заграв нам що-небудь, цей пан... Йозуа?

Господар відсунув свого стільця від столу, підвівся і заперечливо підняв руку.

— Мій друг юності, оце трухляве барило? Ні, сьогодні він knockout³. Ще не оклигав від учорашнього. Ви хочете музики, madam, real music? Please⁴. Я можу вас дечим потішити. Моя sensation⁵, соловей «Виноградника», — він, хитаючись, потупав до дверей, відчинив їх і гукнув у гамір зали:

— Генріху!

Тим часом до кімнатки прошмигнула Меланія — нечутною хмаринкою в своєму білому фартусі, як уміють шмигати тільки огрядні люди, — змела в совочок скалки, боязко й докірливо глянувши скося на чо-

ловіка, взяла зі столу порожню карафку, налила її повну й знову поставила на стіл. А потім увійшов Генріх зі своєю новісінькою цитрою. Побачивши вродливу жінку, ще дужче, аж на вилицю висмикнув з-під кашкетика кучерик і, зухвало вп'явши в неї підведені синцями очі, сів на лаву біля груби, відсунув стару цитру Йозуа вбік, ляснув його самого, не дивлячись, по лисині й ліктем відіпхнув його в кутки, мовби віхоть соломи. Він, либонь, уже забув, як старий учора порятував його в скруті, й поводився з ним іще зневажливіш, ніж звичайно, мовби хотів помститися на ньому за вчорашню свою ганьбу. Вправно, моторно направив цитру й поглянув запитливо на хазяїна.

— Заграй «God save the king»!¹ — звелів той.

Генріх поправив кучерик, нахилився над цитрою й заграв англійський гімн дуже гучно й бездоганно правильно — він бо знав хазяїнову пристрасть. А той, за англійським звичаєм, підвівся й стояв, ледь похитуючись, із повним келихом у лівій руці, а правою вже був замахувався ляснути Йозуа, що згорбився в своєму кутку, аби й той устав, — коли нараз помітив, що й чужоземці сидять собі спокійнісінько. Тоді він упав на стілець, махнув Генріхові рукою — годі, мовляв, — і наказав грати «Марсельезу». Той забряжчав бадьористо французький гімн, ще й заспівав дуже поганою французькою мовою, дуже гучно й дуже настирливо, кидаючи весь час через стіл вогнисті погляди. Пан Моріцпетер загупав у такт кулаком по столі, аж золоте вино в келихах хлюпалось, іскрячись, і вихлюпувалось на стіл. Футболісти теж почали тупати в такт ногами. Тільки Йозуа сидів у своєму темному кутку, сірий і нерухомий, мов тінь. Тонкі його руки лежали на старій цитрі. Можна було гадати, ніби він спить. Але він не спав, він думав. Про вчора. Вчора був його великий день, його славили, йому аплодували. А сьогодні його вже забули. Відпихають убік, мов віхоть соломи, та б'ють скло в нього на голові. Йозуа того не розумів. Людська забутливість збивала його з пантелику. Немов шукаючи в когось помічі, підняв він каламутний свій погляд — і сторопів. Невже його бідні, стомлені очі дурять його? Молода чужинка по той бік столу зовсім не дивилась на нього, палкого співака поруч нього! Ні, її жалісно-приязний погляд спочивав — невже весь час? — на ньому, на старому Йозуа! Іще спантеличеніше намацав він на столі свій келих, тремтячою рукою підніс до уст і випив до дна.

— Генріху, «Янкі-Дудль»! — гукнув Ганс ніби десь далеко.

¹ Дами й панове (англ.).

² А тепер (англ.).

³ Нокаутований (англ.).

⁴ Пані, справжньої музики? Прошу (англ.).

⁵ Сенсация (англ.).

¹ «Боже, храни короля» (англ.).

Веселу мелодію «Янкі-Дудль» молодик теж засвистів під музику. А потім кинув кілька срібняків у кашкетика, що хапливо зірвав з голови Генріх. За дверима, в залі, загукали й заплескали в долоні, викликаючи його.

— Хоч розірвись! — самовдоволено сказав Генріх, ухопив свою новеньку цитру і, востаннє зухвало оскірившись на чужинку, підтюпцем вибіг у залу. Тим часом пан Моріцпетер аж пінився веселістю. В підняті його руці все іскрився золотом повний келих. Він немовби хотів сьогодні надолужити вчорашнє, відшкодувати собі за свій принцип не пити, вряждаючи велике свято, ні краплинки. Його запобіглива чемність змінилася п'яною фамільярністю. Він упхав свій огрядний тулуб поміж гостей, поклав чужинцеві на плече руку й забелькотів:

— Listen, sir¹, я закоханий у вашу дружину. Як вона всміхається! Як вона поглядає через стіл! Який погляд! Sorry²— мені не дозволяє навіть руку їй на плече покласти. Така собі недоторканна врода, ба! Правда американка!

— Яка там я американка, — засміялася чужинка.

— Ми взагалі не чужоземці, — додав чужинець.

— Ах, ви не чужоземці! — пан Моріцпетер хвилюк лукаво поглядав на них збоку й самовпевнено підморгував футболістам, від чого його червоне, налите обличчя наче ще дужче червоніло й надималось. Нарешті важко, задихаючись, зареготав: — Го-го-го, а я вам скажу просто в вічі: ви американці! Американці інкогніто.

— Чого це?

— Бо gentleman³ насвистував під музику американський гімн!

— Я просто люблю свистіти веселі мелодії, — відказав молодик.

— Го-го-го, та годі вам! Ганса Моріцпетера не одурите! За Ганса Моріцпетера будьте певні! Він півсвіту об'їхав! Го-го-го, тільки ви не ображайтеся. Джек Б'юкенен тут у нас називався Шмідтом. Уявіть лишень — Шмідт! Бо люди тут у нас too stupid⁴, аби до ладу вимовити його ймення. Ні, children⁵, ви мені таки подобається. Ти жіночка як ягідка, а ти такий хлопак, як я був замолоду, ось хай Йозуа, старий пияк, скаже. — Він ніжно пригорнув обох до себе, мов мати-велетка. — У мене вам добре буде, children. Ви не забудете Ганса Моріцпетера і його «Виноградник»! — патетично вигукнув він. — Ніколи не забудете! — Тоді враз стихивши голос, зашепотів молодикові на вухо: — У мене там нагорі є чу-

дова кімнатка! — Він звів очиці вгору. — З таким чудовим видом на наше місто! — Червона його правича з келихом обвела в повітрі шороку дугу. — Властиво, я не наймаю кімнат... гм... парочкам, тільки вряда-годи, своїм найліпшим друзям. Розумієте, у мене пристойний дім, god damned¹, але... — він примружив одне око, — вам я кімнатку дам, хоч би й до ранку.

— Щиро дякую, — просто відповів молодик. — Ми одружені.

— Так-таки справді одружені? — здивувався ресторатор.

— У нас якраз весільна подорож, — пояснив молодик.

— Hell!² — Ганс Моріцпетер грюкнув кулаком по столі. — Ти чуєш, Йозуа? В них весільна подорож!

Йозуа підвів очі. Тьманий відлиск справжньої, не дурнуватої веселості оживив його самозаглиблене лице.

— Щоб ви знали, в нас тут учора теж справлялося весілля. Ото він від того ще й досі не оклигав, наш стариган. Бо то був його великий день, так, так! Він набравсь по саму зав'язку, але грав, грав як молодий, indeed! Oh heaven³, грав, як бозна-коли, за царя Гороха! Грав так, як... як оце я виглядаю на цих картках! — свинячі його очиці, налиті п'яними слізьми, бігали по розкиданих на столі фотографіях. — Отак-о. Правда, старий друже, ти грав так? Поглянь-но! — гримнув він нараз на старого.

Йозуа слухняно витяг шию.

— А не міг би він нам тепер щось заграти? — квапливо спитала жінка.

— Пхе! — відмахнувся ресторатор. — Today⁴ нічого в нього не вийде. Today його насилу добудилися. Він може грати лиш тоді, як наллється вином по саму зав'язку. Або як буває зовсім тверезий. А тверезий він уже хтозна-скільки років не був.

— А як ми йому вина замовимо? — жінка вперто підбігла неясково підфарбовані губи. Вона тримала гроші, що дав їй чоловік, зіжмакані в руці, твердо намірившись обдарувати ними цього марного бідолаху в кутку біля груби.

— Нічого не вийде, — диктаторським тоном заявив господар. — Сьогодні він уже не вип'є ані ковточка.

Та молодик прийшов на підмогу жінці.

— Якщо ми вас попросимо, — звернувся він просто до Йозуа, — якщо ми вас почастуємо ще пляшечкою вина, ви нам заграєте?

— О... о... аякже! — пробелькотів Йозуа. Вся та розмова зовсім збентежила його.

Ганс підвівся, підтяг штани на животі й

¹ Слухайте, добродію (англ.).

² Шкода (англ.).

³ Добродій (англ.).

⁴ Надто дурні (англ.).

⁵ Дітки (англ.).

¹ Прокляття (англ.).

² Пекло! (англ.).

³ Справді! Сили небесні (англ.).

⁴ Сьогодні (англ.).

став перед Йоуза, широко розкарячивши ноги. Його огрядний тулуб похитувався над етарим.

— Йоуза був великий войовник, — виголосив він уже трохи нетвердим язиком, — а Давид великий музика. А ти що таке? Ти старий дохлий партач, трухляве винне барило з діркою. Ну, що ти таке?

Йоуза не відповів. Надто збентежила, надто засоромила його ця прекрасна чужинка, що не знати чого добивалась, аби він зграв. А господарева лапа блискавично злетіла з-за спини вгору, обхопила, глухо ляпнувши, худу голову Йоуза й потрусила її:

— Що ти таке?

Тоді Йоуза пригнувся, пришелепувато усміхнувся й тихо-тихо вимовив:

— Я старе дохле...

— Трухляве!

— Трухляве... барило... з діркою...

— Го-го-го, правду кажеш! — переможно скинувши оком на гостей, мов гордий зі свого успіху цирковий дресирувальник, виставив Ганс. — Ну, що ж, горбатого могла виправить! All right¹. Випий пляшку вина — Меланіє, ще одну! — і потіш наших милих молодят із-за океану своєю музикою. А мене, го-го-го, звільніть від такої насолоди. Я поки що послухаю там справжню... see you later, ladies and gentlemen².

І потупав до дверей. Коли відчинив їх, виходячи, — до кімнатки влетів із зали веселий галас. Маленький шоферик і футболіст майже водночас, затуливши рота рукою, позіхнули.

— Ну, мені вже треба до машини, — сказав шоферик. Вони обидва також не сподівались великої втіхи від сьогоднішньої гри Йоуза. Отож вони пропхались побіля нього, зачепивши низько підвішену лампу, що гойднулась кілька разів, обливши світлом лисину Йоуза; за звичкою ляснули його обидва по тій лисині й пішли за господарем, надміру чемно вклонившись чужинцям. Надбігла нечутною білою хмаркою Меланія з третьою пляшкою вина й поставила її на стіл перед Йоуза. А потім у буфетній стало зовсім тихо. Й лампа над столом уже не гойдалася: ясне кружало застигло на столі неначе ще непорушніше, ніж доти.

5

Йоуза довго направляв цитру, лівою рукою крутячи ключа, а правою тихо бренькаючи по струнах. Тоді якось конвульсивно, з видимим зусиллям підвівся, худий, у обвислому заширокому вбранні. Налив собі

повний келих, промовив зовсім кволим, однак різким голосом:

— За здоров'я ласкавої пані.

Випив вино одним духом, задержив вгору великого носа, наче птах, що п'є воду, і налив ще раз.

— За ваше здоров'я, ласкавий пане, — і знову випив, покірливо всміхнувшись. Старанно витер губи червоною хусточкою. А коли відняв її від лиця й ховав у кишеню, обличчя його було вже несподівано поважне, урочисте, сповнене гідності. Він приклав руку до серця. Рвучко вклонився — так низько, що чоловік і жінка побачили ріденькі сиві кушки над його худю потилицею. Прорипів урочисто, однак не так натискаючи на «р», як звичайно:

— З вашого дозволу, шановні дами й панове — увертюра до опери «Богема»...

Сів, схилившись над своєю цитрою, — всі риси його обличчя стали враз надивовижу напружені й тверді — і заграв.

Спочатку чоловік і жінка дивились на нього тільки підбадьорливо-ласкаво. Чоловікове обличчя — може, просто через те, що люлька в зубах трохи перекривила йому уста — мало вираз дещо зневажливої доброзичливості. А жінчині — ласкавого співчуття. Співчуття й любов — вони дуже схожі своїми виявами... Та помалу вираз облич у обох змінився. Зразу вони на мить здивувалися з того, як відмінився старий музика, далі на їхніх обличчях щораз дужче проступала захопленість. Ледь посхилявши голову, вони слухали, затамувавши віддих. Прикипіли очима до нахиленої худі, лисої голови у світляному конусі з лампи, перед надпитою карафкою з золотавим вином, на тлі величезної тьмяно-лискучої кахляної груби, — так, немов гра очих худих пальців, оця гола голова з дуже виразною в світлі низької лампи пурпурово-синьою латкою помалу заворожувала їх у сутіні тісної кімнатки. Очі обом застелило слізьми. Повільно, і все ж якось поривчасто, ніби підштовхувані чужою рукою, вони обернулись одне до одного. Чоловік вийняв люльку з рота. Вираз зверхньої зичливості зовсім зійшов із його обличчя. Він почав був насистувати мелодію за цитрою, та скоро свист зазмер йому на устах. Мовчки дивились вони одне одному в блискучі, повні сліз очі. Ніжний рум'янець розлився жінці по щоках. Молодик узяв її за руку. Обоє присунулись ближче. Зовсім близько, аж поки притулились одне до одного. Обнялися. Тоді поцілувались, і кожне на мить побачило очі другого просто перед своїми, великі й блискучі. А тоді очі обом заплющились. І все те мало вигляд якихось поривчастих, безпорадних, наче несамовільних рухів маріонеток, що їх водять за ниточки.

¹ Все гаразд (англ.).

² До побачення, дами й панове (англ.).

Йозуа на мить підвів погляд від своїх ти-хесеньких струн. Напівлукава, напівтужлива усмішка майнула йому по тонких синюватих губах, і знову лице його стало урочисто-поважне. Крізь зачинені двері пробивався з «Затишної світлиці» горловий спів Генріха, що саме завів якусь непристойну пісеньку, і громові репліки господаря, і регіт та крики гостей — двоє, застигли в обіймах, нічого того не чути. Він іще тримає люлечку в своїх міцних пальцях, вона — зіжмакану банкноту в білому кулачку; обоє про те забули. Вони ще сиділи так, коли Йозуа дограв мелодію, налив собі вина, тихо дзенькнувши карафкою об келих, випив його, тихо булькаючи, тоді ще й ще, поки в карафці не лишилось нічого. Сиділи, поки грюкнули двері й до кімнатки ввалив Ганс із гуртом уже добряче підпилих студентів, що з ними він допіру горлав пісень Визволення і що, збираючись додому, зайшли на прощання ляснути Йозуа по лисині. Старий на те прощання відповів кожному своєю пришепелуватою усмішкою.

Пан Моріцпетер теж добряче набрався, цілком винагородивши себе за вчорашню тверезість. Його широке обличчя, погойдуючись, присунулося до злитих у цілунку коханців, густо-червоне, лиснуче, надуте, мов дитяча повітряна кулька.

— Hallo, children¹, гарно було?

Вони сполохано сахнулися одне від одного. Чоловік, силкуючись напустити на себе байдужість, розкурив погаслу люлечку. А блакитні очі молодої жінки розплющились якось неохоче, блискучі, мов налиті слізьми.

— Ой, як гарно! — промовила вона, одна-че якимсь жалісним голосом. І якось аж квапливо спитала: — Тільки навіщо ви всі б'єте його по голові? Хіба можна так?

Тоді Йозуа несподівано підвівся, незвичайно квапливо, мов якась летюча тінь шаснула з-за груби, й вийшов із кімнатки, перше ніж жінка згадала про гроші, що тримала в жмені.

— Він до цього звик, madam, be sure, be sure²... — ще зачув він, виходячи, нетвердий уже Гансів бас.

6

Нічне повітря надворі було тепле. Солодко пахли розквітлі дерева. Йозуа, тягнучи ноги, пройшов по всипаних рінню доріжках садка, вже безлюдного о цій порі, поміж розквітлими липами, що закривали небо від

очей, попід зеленим ліхтарем на брамі вийшов на звивисту стежину, в зоряну, повну життя ніч. Йому паморочилось у голові.

Ступивши ще кілька кроків, він зупинився, знесилений, ухопивсь обома руками за безрезове поруччя й задививсь униз, у долину. Душа його була повна якоїсь нестерпної гіркоти й осолоди водночас. Ні, він не міг більше всидіти в тій тісній комірчині! Яким нещасним почувався він сьогодні: від його вчорашнього свята не лишилось нічого, крім в'ялої, тяжкої кволості в усьому тілі та майже злостивої, тупої байдужості до всього навколо. І як сумно було йому, бо ж він сьогодні не був настільки п'яний, аби нічого не відчувати, нічим не вражатись! А тоді прийшла ця висока вродлива чужинка в білій сукні. Генріха, палкого юного співака, вона не удостоїла й поглядом. Гансові, мужньому силачеві, що вмів так гречно поводитись і так гарно говорити, вона не дозволила покласти їй руку на плече. А ось на нього, на Йозуа, старого, занедбаного, обсміяного, найжалюгіднішого в світі п'яницю, вона весь час дивилась ласкаво, навіть ніжно, замовила йому вина, все добивалася, щоб він заграв, а потім сказала — що ж вона сказала? «Ой, як гарно! — і ще: — Навіщо ви всі б'єте його по голові? Хіба можна так?»

— Хи-хи-хи... Хи-хи-хи...

Давно-давно поховане почуття шаленої, очманілої закоханості здійснювалось у ньому. Вчепившись руками в поруччя, він трусив лисою головою й хихотів, наче якийсь закоханий хлопчисько. Згадував про свої забуті, давно-давно поховані на дні пам'яті — мов геть затерті, вицвілі сторінки — неймовірні успіхи в отих чудових, незбагнених створіннях — молодих дівчат і жінок, як оця-от. А до того ж вона навіювала Йозуа мрійно-побожне уявлення про щось далеке, широке, недосяжне. Звідкись із далини, з-за гір, може, з-за моря приїхала вона — хи-хи-хи... — до нього, до Йозуа, щоб поглянути на нього ласкаво, ба ніжно, — і навіть сам Ганс не зумів дізнатися, звідки. Йозуа підвів очі до безхмарного, ясного нічного неба. Незліченні зорі мерехтіли у високості. Він знов опустил погляд у долину. Побачив цвинтар під горою — довгасту невиразну пляму сірої мли. І безліч вогників у місті — все миготливі вогники, скільки око сягає, а понад залізницею червоні й зелені. І на небі теж були червоні й зелені, тільки дрібніші. І здавалось, наче великий світ відбивсь у малому, наче небо відбилося у місті.

Йозуа вбирав усе те очима, то підводячи, то опускаючи маленьку безволосу голову. Щось велике, неосяжне виповнювало його. Він почувався десь близько-близько від без-

¹ Гей, дітки (англ.).

² Пані, будьте певні, будьте певні (англ.).

межжя. Глибоко, ледь хрипучи, вдихав він весняне повітря, солодкий дух розквітлих лип. Далеко внизу затихала пісня, крик та свист п'яних студентів, що вертали додому. Перед очима Йозуа в високій траві танцювали світлячки. Нічні метелики тихенько стукались йому об лисину... Він мимоволі знову опустив погляд на велику імлісту пляму внизу, під горою, аж через поруччя перехилився, наче щось виглядаючи. Що ж? А, сьогодні ж неділя! А він не чув уранці стрілянини. За стільки років перша така неділя, що він її не чув! Він похитав головою, завваживши, як йому тремтять ноги. Ой, який же він сьогодні кволий, який кволий! Та ось він зачув у виноградниках довкола якесь глухе шепотіння, тихе воркотіння, стримане хихотіння, мовби сюрчання коників — то далі, то ближче. Коханці... Ох, і він же кохав, хи-хи-хи... І йому хотілося співати, кричати чи шепотіти, сміятись чи плакати цієї червневої ночі...

Все хихикаючи, він одвернувся. Важко поп'явсь понад білим березовим поруччям угору, до недалекого зеленого ліхтаря. Але він не помічав, що пнеться так важко. Йому здавалося, наче він летить.

7

Під липами вже прибирали стільці, перевертаючи їх і ставлячи так на столи. Останні відвідувачі, що лишалися ще в садку, перейшли в «Затишну світлицю», звідки крізь круглі кольорові шибочки чувся ще гучніший гамір. Збентежено, мов закоханий гімназист, покрався Йозуа до буфетної кімнатки. Серце аж скинулось йому в грудях, коли він іще з порога заглянув у сутіні білу сукню.

Жінка сиділа, як і перше. Чоловік обняв її рукою за плечі й пихкав люлечкою. Перед столом бовваніли темним силуетом широченні, могутні, аж страшні Моріцпетерові плечі, ледь похитуючись проти лампи. Він саме по-ведмежому незграбно збирав зі столу розкидані на ньому рамки з фотографіями та дипломами й, пересипаючи свою вже непевну мову англійськими словами, хвалився якимсь рекордом, що його він поставив за часів свого спортивного розквіту й що його — think that over¹ — ніхто досі не перевершив. Коли Йозуа прослизнув усередину, та могутня тінь напівобернулась до нього — важко, мов пароплав, що звертає з курсу.

— Hallo, Йозуа! Скажи, щасливці ми з тобою тоді були, га?

Йозуа, підозріливо позираючи скося на стіс рамок у хазяїнових руках, кивнув головою. Пан Моріцпетер насупився, щось пригадуючи — наморщив зосереджено й поважно лоба, як п'яна людина, що не може пригадати найзвичайнішої речі. Брязнув рамки назад на стіл, заточуючись потупав до Йозуа, вхопив його за комір, сам на хвилюк спершився на старого, і попхав його на лавку біля груби.

— Міледі каже, — слова важко вилітали з його горлянки разом з винним перегааром, — що ти не партак, а знаменитий музика. Ану, подякуй їй за таку похвалу, — і вичікувально втупив очі в Йозуа, похитуючи огрядним своїм тулубом.

Ледь помітна, якась чудна усмішка заграла на устах у Йозуа. Його землісті щокі аж порожевіли ледь-ледь. Але він не на-смілювався підвести на жінку очі й дивився, звисивши великого носа, на напівстертий краєвид, намальований на деці його цитри.

— Дякую, — промимрив він.

— О, вона навіть тривожиться за тебе, старенький! Що тебе ото часом стукають по довбешці. А я сказав, що тобі це не шкодить. Правда? — і знову вичікувально захитавсь над Йозуа.

Той підняв до нього свого блілого носа, мов приножуючись, і прорипів:

— Правда.

Але новий, натхненний вираз і далі осявав його лице.

— All right. — Ресторатор недбало підтяг штани на череві. — Вона хоче, щоб ти їй заграв іще щось на прощання.

В щасливому усміху Йозуа проступило щось болісне.

— І дарує тобі за те цілу купу грошей! — Моріцпетер поклав перед ним зіжмаканого папірця.

Обличчя в Йозуа, допіру таке щасливо-просвітлене, враз уперто насупилось.

— Бери.

— Не візьму, — промимрив він.

— Як?.. Не хочеш?.. — блискучі з хмелю очіці хазяїнові тупо вп'ялись у нього.

Йозуа похитав головою й квапливо схилився над цитрою, вже крутячи ключа. О, він заграє! Йозуа гратиме хоч до ранку, якщо вона хоче його слухати! Тільки за-дарма, звсім задарма! Він гратиме не за гроші, він гратиме для тієї, кого потай кохає.

— Го-го-го, який багатий! — заgrimотів пан Моріцпетер напівгнівно, напіввесело. — Дарма, візьме старий, куди він дінеться, — пробурчав він і сховав гроші в кишеню. В очах йому замерехтіли злостиво-збиточні вогники. Важко ступаючи, якомсь боком він пройшовся туди й сюди понад столом, повільно закрив за спину червоні ручиська.

¹ Подумайте ліпше! (англ.).

А Йоуза, витягнувши тонку, з глибоким жолобком шию й по-пташиному нахиливши голову набік, усе з тією новою усмішкою на устах заходився старанно направляти цитру — старанно, як ніколи. Руки йому прикро трусилися. Хоч він і не насмілювався глянути на чужинку, але, здавалося, серце йому ось-ось розірветься від пекучого щастя ще раз заграти їй, так, їй, нехай навіть на прощання. А Ганс, широко розкарячивши ноги, став поруч Йоуза й похитувався на своїх товстих ногах, руки все тримаючи за спиною. Червоне, лиснюче обличчя, схоже на дитячу повітряну кулю, коливалось над старим музикою, й на тому обличчі був якийсь чудний, п'яно-хитрий, підступний вираз. Обережно, повільно-повільно висувалася його рука з-за широченної спини. Піднялась тихо-тихо, немов він хотів спіймати муху. Свинячі очі збиточно підморгували гостям, та й весь його набряклий від вина, мокрий від поту, вгодований, як не лусне, вид аж променів, моргав і тіпався від жорстокого збиточного лукавства... І зненацька його важенна, налита п'яною силою лапа просвистіла в повітрі й упала на лисину схиленого над цитрою Йоуза — якраз на червоно-синю латку синця. Ляснуло гучно, мов постріл.

Повільно, повільно, повільно голова Йоуза закинулась назад, до груби, й набік. Коротенький, майже нечутний тоненький писк, мов кволе зітхання, вирвався зі щілини розтулених губів. Землисто-сіре обличчя вже не всміхалось. Але маленькі очі в глибоких темних западинах були широко-широко розплющені й у якомусь застиглому екстазі, мов скляні, спрямовані просто на чужинку. Вона хотіла закричати, але під тим поглядом і сама застигла з ляку.

— Та грай же нарешті, проклятуший! — не вгавав господар, знову підносячи червону руку. Але Йоуза не ворухнувся. Він прилип до велетенської груби, немов прибитий цвяхами, немов ліплена гіпсова постать із закинutoю назад головою. Молодик зірвався з місця, та не встиг він ухопити п'яного здоровила за плечі, як Моріцпетерова лапа знову, глухо ляснувши, впала прибитому до груби старому на лоб: він обхопив пальцями маленьку голову й почав трусити її — тепер уже в справжньому нападі п'яної люті, горляючи хрипким від випитого вина, але таким гучним голосом, що те ревіння зовсім заглушило веселий Генріхів спів за дверима:

— Грай, старий Йоуза, ти ж бо не войовник!

А коли молодик відтяг його геть — повільно-повільно, нечутно, мов нічна примара, Йоуза посунувся по тьмяно-лискухих кахлях униз, на лаву. А з лави, глухо гупнувши, скотився під стіл. А за дверима співав Генріх...

8

Вони витягли з-під столу безживне тіло, мов оберемок кісток, загорнений у одержу. Натерли йому скроні міцним солодким вином. Допіру червоні від вина рестораторові щоки вже були бліді від страху, його п'яне ревіння змінилось боязким шепотом. Йоуза квалливо винесли з буфетної, щоб ненароком хтось в «Затишній світлиці» не завважив нещасливої пригоди. В притишеній метушні хтось звалив стару цитру зі столу, хтось наступив на неї. І тільки Генріхові Меланія пошепки сказала, хай грає й співає чимгучніше, аби пригода не порушила веселощів у ресторані. Йоуза поклали нагорі, в його комірчині, на вбоге ліжко. Покликали з зали одного студента-медика, і він констатував смерть. Пан Моріцпетер куйовдив свою кучеряву чуприну, і його ноги-ступи аж підгинались під ним. Він був достоту схожий на семирічного школярика, що його застукали на якійсь негарній витівці. Зовсім протверезілий, він переконував присутніх, що був ту хвилину п'яний, як чіп. І ні одного англійського слівця не зронив при тому. І весь час просив, благав не розповідати нічого в місті: він, мовляв, сам завтра піде до поліції й заявить про цю нещасливу пригоду, про це прикре, ах, боже мій, яке прикре нещастя.

А незабаром обоє чужоземців спускалися покрученою стежечкою з гори. Зірки вгорі вже погасли. Внизу блимали рідко розсипані вогники, поміж них кілька червоних і зелених. Немилосердна імла раннього світанку вкрила сонне місто. У виноградниках уже все стихло. Над ними низько стелився туман. Молодик, ідучи, не свистів. Його струнка подруга не поглядала на нього збоку. Маленький кулачок, що перше жмакав банкноту, тепер затискав мокру від сліз хусточку. Хоч було холоденько, вони йшли не попідруч

З німецької переклав Юрій ЛІСНЯК